משלימים פערים: ערב הסעודית ממלאת את החלל שהותירה באזור איראן

written by אלי קלוטשטיין | 02.02.2025

נשיא ארה"ב החדש-ישן, דונלד טראמפ, הצהיר בשבוע החולף כי מסעו הראשון בתפקיד מחוץ לארה"ב עשוי להיות לערב הסעודית, אף שבאופן מסורתי מהבית הלבן יוצאים הנשיאים למפגש מדיני ראשון קודם כול בבריטניה. המנהיג יוצא הדופן בחדר הסגלגל ממילא שבר בעצמו את המסורת הזאת בכהונתו הקודמת, כשגם אז ביקר קודם כול בריאד. השבוע טראמפ הוסיף כי יסטה בשנית מהמקובל אם יצליח להגיע עם הממלכה הערבית להסכם סחר בהיקף של450 או 500 מיליארד דולר.

להצהרה הזאת קדמה בכמה ימים שיחת טלפון שקיים הנשיא הטרי עם יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן, שהבטיח להרחיב את הסחר עם ארה"ב ולהשקיע בה בארבע השנים הקרובות סך של 600 מיליארד דולר, "ואולי אף יותר" – מה שמעיד על כך שהביקור המתוכנן עשוי לצאת לפועל.

למשפחת טראמפ המורחבת יש עניין עסקי ארוך שנים בערב הסעודית. ארגון טראמפ צפוי לבנות מלונות בממלכה, שותפי סחר סעודים מקדמים איתו מיזמים נרחבים במדינות אחרות, וחתנו של הנשיא, ג'ארד קושנר, הצליח להבטיח לעצמו השקעות בשווי של כ-2 מיליארד דולר מקרן העושר הריבונית של סעודיה.

השליטים בריאד, שיודעים דבר אחד או שניים על השקעות כלכליות נרחבות – כולל לצורך מינוף רווחים מדיניים – קופצים כבר כעת על העגלה של הנשיא החדש, ובוודאי יוסיפו להתחבר אליו במהירות. הם יבקשו לנצל את המומנטום כדי להגדיל את דריסת הרגל הכלכלית והדיפלומטית שלהם בבירה האמריקנית, ואגב כך גם לשדרג את מעמדם באזור ובעולם כולו.

מצידו, טראמפ מאוד מעוניין לקדם את מעמדה האזורי של ערב הסעודית, ובפרט הוא גם רוצה לששבן את הסכם הנורמליזציה בין ריאד לירושלים – אותו הסכם שעמד על הפרק ערב המלחמה עם חמאס, וממשל ביידן כשל להגשים אותו מאז. בראיית הממשל החדש בבית הלבן, הסכם כזה עשוי להביא פתרונות לכמה מהבעיות הדחופות של המזרח התיכון, ובהן הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, המלחמה בעזה ועוד. בימים האחרונים נראה שחלה התקדמות בנושא, וגם ביקורו של ראש הממשלה בנימין נתניהו בוושינגטון בשבוע הבא עשוי להתמקד בסוגיה.

בינתיים, התלכדות האינטרסים בין ריאד לוושינגטון, שבגינה שתיהן מעוניינות להתקרב זו לזו ואולי גם לעצב מסגרת אזורית חדשה, נעשית במקביל לתופעה אחרת במזרח התיכון: ירידת קרנה של איראן והציר השיעי שהובילה, על כמה משלוחותיו המרכזיות.

מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל חמאס איבד את מרבית הנהגתו, כוחו הצבאי צומצם, מלאי הנשק שלו הידלדל, ובעקבות המאבק שלו בישראל הפכה רצועת עזה לעיי חורבות שלא ברור כיצד ישוקמו. חיזבאללה ספג מהלומה ניצחת בלבנון, הנהגתו נמחקה, וכתוצאה מכך גם כוחו הפוליטי ירד. משטרו של בשאר אל-אסד, בן הברית של איראן בסוריה, גורש מהשלטון, ואפילו בעיראק נעשים מאמצים להגבלת כוחן של המיליציות השיעיות שנתמכו בידי טהרן.

ההתפתחויות האלה גרעו מכוחה ומהשפעתה של איראן באזור כולו. בזמן שהיא מתמודדת גם עם צרות כלכליות פנימיות עמוקות, וכן עם שלל אתגרים חברתיים, כמו אבני דומינו נפלו אחת אחרי השנייה השלוחות השונות שטיפחה במאבק נגד ישראל. היא עצמה הותקפה פעמיים על ידי חיל האוויר הישראלי בשטחה שלה, ולא הצליחה לעמוד מנגד. בתוך כך, השמועות כי טראמפ יפעיל על איראן קמפיין של לחץ מרבי דבר שלפי שעה טרם קרה דוחקות את משטר האייתוללות לפינה.

לתוך הריק שמותירה איראן מאחוריה נכנסים כמה גורמים שמבקשים להשפיע על עיצוב המערכת האזורית בעתיד. ישראל היא כמובן אחד הגורמים האלה, אף שהיא בעיקר פעלה עד כה במישור הצבאי. אחרים הם מצרים וקטר, שעמלות לקנות דריסת רגל בעזה ב"יום שאחרי", או טורקיה שממנפת את השפעתה על ארגון המורדים שהשתלט על סוריה כדי להעצים את מלחמתה בכורדים ולהגביר את אחיזתה במדינה.

גם ערב הסעודית נכנסת לתוך הפער הזה, ומבקשת לנצל את ירידת הסהר השיעי כדי לבסס את מעמדה כגורם מוביל באזור אלא שהפעם בראש גוש סוני, שהאינטרסים והמטרות שלו עשויים להיות שונים מאוד מאלה של טהרן.

דף חדש ובהיר

סוריה התנערה משלטון משפחת אסד אחרי למעלה מחמישים שנה בעזרתו של ארגון המורדים היאת תחריר א-שאם, שנתמך בידי הטורקים. לולא הסיוע של רג'פ טאיפ ארדואן, ספק אם היו מצליחים המורדים לכבוש כל כך במהירות את המדינה וליטול את השלטון לעצמם. אך על אף הקשרים ההדוקים שמקיימים עדיין המורדים לשעבר עם אנקרה, היעד הראשון שאליו יצא שר החוץ הסורי החדש היה דווקא ריאד ולא הבירה הטורקית.

"אנו שואפים לפתוח דף חדש ובהיר בהיסטוריה של יחסי סוריה וערב הסעודית, שהולם את העבר המשותף של שתי המדינות", ציין אסעד חסן א-שיבאני, שר החוץ החדש של סוריה. הוא הגיע לממלכה בעקבות הזמנה מריאד, ובמהלך שהותו שם הקדיש זמן לראיונות שבהם קרא להסיר את העיצומים מעל ארצו לאחר השינוי המשטרי שעברה.

לא סתם בחר שיבאני לנקוט בקו הזה דווקא בריאד. זמן קצר לאחר שאסד הודח החלה ערב הסעודית ללחוץ על מדינות העולם, ועל מדינות איחוד האירופי בפרט, לשנות את מדיניותן כלפי המשטר החדש. באמצע החודש אירחה ריאד ועידה בינלאומית של דיפלומטים אירופים ומזרח-

תיכונים כדי לדון בעתידה של סוריה, ושם קראה הממלכה באופן פומבי להסיר את העיצומים מעל דמשק. הסעודים התחייבו לעזור לשלטון החדש בסוריה לעמוד על רגליו, והתחילו זמן קצר לאחר התייצבותו לשגר רכבת אווירית של סיוע הומניטרי למדינה.

מצידו, האיש החזק החדש בסוריה, אחמד א-שרע (מוחמד אלג'ולאני) – שרק השבוע מינה את עצמו באופן רשמי לנשיא, פירק את הפלגים החמושים והודיע על פיזור מפלגת הבעת' – יודע היכן מרוחה החמאה. בריאיון לערוץ הסעודי אלערביה הביע הנשיא הסורי את הערכתו לחזון 2030 של ערב הסעודית, שמקדם יורש העצר מוחמד בן סלמאן. הוא גם סיפר שישמח למשוך השקעות סעודיות בארצו, והבהיר שלא נשקף עוד איום מצד איראן למדינות המפרץ במדינה. "ערב הסעודית תשחק תפקיד משמעותי בעתידה של סוריה", ציין הנשיא, והזכיר כי בילה את שנות ילדותו המוקדמות בריאד, וכי ישמח לבקר בה שוב.

ההתקרבות בין שתי המדינות חשובה דווקא על רקע יחסיהן בתקופת שלטונו של אסד, שבה הם ידעו הרבה יותר מורדות מעליות. עוד לפני האביב הערבי ניכר המתח בין משטרו של אסד לממלכה הסעודית, בין היתר עקב התמיכה שהעניקה דמשק לאיראן, ובפרט סביב אירועי ההתנקשות ברפיק אלחרירי בלבנון. ניסיון פיוס קצר ב-2009 לא החזיק מעמד, והיחסים בין המדינות הידרדרו שוב.

המהומות שפרצו ברבות ממדינות המזרח התיכון ב-2011 לא מצאו חן בעיני השליטים בריאד, אך דווקא בסוריה הם תמכו במורדים – גם כאן, עקב היחסים הרעועים עם אסד והרצון להפחית את השפעתה במדינה של איראן, היריבה האזורית. וכך, על אף חוסר רצונה לעודד גורמים שערערו את הסדר האזורי, מצאה את עצמה ערב הסעודית מתיישרת מאחורי כמה מקבוצות האופוזיציה בסוריה. עם זאת, היא הקפידה להתרחק מגורמים המזוהים עם האחים המוסלמים ואל-קאעידה, והעדיפה להתקרב לקבוצות חילוניות או לאומניות יותר.

הנתק בין הצדדים נשאר פחות או יותר ברמה דומה עד לפני כשנתיים. העובדה שאסד נותר בשלטון למרות יותר מעשר שנות מרידה, הרצון לנצל את הפיוס מולו להתקרב לאיראן, וגם הכורח לשתף פעולה עם דמשק כדי להיאבק בהברחות הסמים לממלכה – כל אלה עמדו בבסיס מהלך להפשרת היחסים בין המדינות. העובדה שרוסיה, שהייתה קודם לכן הגורם המשמעותי והעוצמתי ביותר בסוריה, מצאה את עצמה עסוקה במלחמה באוקראינה, הותירה את הזירה הסורית בעיקר לידי איראן. הסעודים היו נחושים למנוע מצב שבו טהרן היא המשענת היחידה והעיקרית של אסד, ולכן ניסו להתפייס איתו.

נפילת משטרו של הרודן העלווי סיפקה לפתע הזדמנות מסוג אחר לשליטי הממלכה. תוך זמן קצר נפתחה בפניהם גם גישה לשלטון חדש המעוניין בקרבתם, ועוד כזה שביקש לסלק את האיראנים לחלוטין מהמדינה. האיום של הברחת סמי הקפטגון פחת משמעותית, כמו גם החשש מהצפה של פליטים. לכאורה, נדמה שהכול מוכן לכניסה בכל הכוח של ערב הסעודית למדינה.

אלא שנראה כי הסעודים לפי שעה מתאזרים בסבלנות ונוקטים זהירות. בין היתר ייתכן שהם

חוששים מהרקע האסלאמיסטי של ארגון היאת תחריר א-שאם, ומהאפשרות שינסה לקדם אידיאולוגיה ג'יהאדיסטית בסוריה ומחוץ לגבולותיה. האופן שבו השלטון החדש ייצב את עצמו, המדיניות שינקוט והחוקים שינהיג לכל אלה יהיה תפקיד חשוב באופי היחסים מול ריאד בעתיד. פיזור הפלגים החמושים השבוע הוא צעד נכון בכיוון זה.

אך לסעודים יש הרבה מה להרוויח בסוריה בתקופה הנוכחית, ולכן סביר להניח שעל אף הגישה הזהירה שלהם, עתידה ריאד להתברג בשלל יוזמות במדינה. בין היתר תבקש כך הממלכה למנוע מטורקיה לשלוט בזירה הסורית, בדומה למה שעשתה איראן בעיראק אחרי הפלת סדאם חוסיין. הסעודים גם ירצו להשיג לעצמם נתח יפה במיזמי השיקום והבנייה מחדש של סוריה, ולהוות מקור לאספקת נפט, דלק ואולי אפילו גז שתקנה דמשק שעד כה נשענה על תוצרת איראנית.

רפורמות וסיוע

המצב הזה מעניין דווקא על רקע תופעה דומה בלבנון השכנה, שגם בה ערב הסעודית מצאה את עצמה בפני תסריט חדש, מלא בהזדמנויות, שעד לפני כמה חודשים נדמה היה כבלתי אפשרי. ריאד הפגינה חשש ודאגה מחיזבאללה ומהשפעתו בלבנון כבר שנים ארוכות, ושתי המדינות נקלעו למשבר ממשי ב-2021. כאשר שר לבנוני ביקר את מלחמתה של ערב הסעודית בחות'ים מתימן באותה שנה, נקטו הסעודים עניינה משמעותית: הם גירשו את השגריר הלבנוני מריאד, ועצרו את כל ייבוא הסחורות מארץ הארזים. בשביל מדינה ענייה כמו לבנון, מדובר בצעד חמור מאין כמוהו וכל מה שעשתה מאז לנסות לשנות את רוע הגזרה לא הועיל.

אלא שהמכה הניצחת שספג חיזבאללה מצה"ל במלחמה, מותם של מנהיגיו הבכירים ובהם חסן נסראללה, וההסכמה בלבנון לבחור נשיא במהלך הפסקת האש עם ישראל, סימנו שינוי במשוואת הכוח במדינה והיחלשות משמעותית של הציר השיעי שם. בתוך הריק הזה נכנסה ערב הסעודית, שיחד עם מדינות במערב דחפה לתפקיד הנשיא התפקיד העוצמתי והמשמעותי ביותר בלבנון, שנותר ריק במשך שנתיים בשל חוסר הסכמות במדינה על זהות האדם שיכהן בו את ג'וזף עון, מפקד הצבא.

עון, בן הקהילה הנוצרית, נבחר לתפקיד אומנם בסיוע של הכוחות השיעיים בזירה הפוליטית של לבנון, אך היה ברור כי הוא לא המועמד המועדף עליהם. יתרה מכך, השיעים ספגו מפלה גדולה יותר כאשר עון קידם לראשות הממשלה את נואף סלאם, נשיא בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג. מינויו של סלאם לתפקיד עבר בבית הנבחרים הלבנוני ללא תמיכת חיזבאללה ואמל, המרכיבים את הגוש השיעי, והוא נחשב מועמד מועדף על ערב הסעודית. כאשר שני אלה יעמדו בראש מדינת הארזים, בריאד יש תחושה שקיים מישהו שאפשר לעבוד איתו כדי למתן את השפעת חיזבאללה ובעיקר גורמים ששמים את טובת המדינה לנגד עיניהם, ולא אינטרסים פרטניים צרים.

לא פלא, אם כן, שזמן קצר אחרי שסלאם נבחר לראשות הממשלה הגיע שר החוץ הסעודי לביקור בלבנון ביקור ראשון של שר סעודי במדינה זה 15 שנה. אגב, משם המשיך השר, הנסיך

פייסל, לסוריה השכנה. בלבנון הוא נפגש עם עון וסלאם, ולאחר מכן הביע את תקוותו ש"נראה בקרוב רפורמה אמיתית בלבנון, מחויבות לעתיד ולא לעבר, כדי שנוכל להגביר את מעורבותנו במדינה".

לא סתם דיבר הנסיך על רפורמות. כבר שנים מתנה ריאד כל סיוע כלכלי ללבנון בתמורות כלכליות, משפטיות ופוליטיות. ביקור השר, מסבירים פרשנים, מאותת כי הסעודים סבורים ששני המינויים החדשים מעלים את לבנון על דרך המלך לקראת הרפורמות הללו מה שיאפשר שיתוף פעולה אמיתי ומהותי. דגש נוסף ניתן על התמעטות ההשפעה האיראנית. לולא חיזבאללה ואיראן היו נחלשים בלבנון, קבעו הפרשנים, לא ניתן היה לבחור את שני האישים לתפקידם, ולא היה אפשר לקדם את המעורבות הסעודית.

סימן בולט נוסף להשפעה הגדלה של ריאד על חשבון טהרן בלבנון הוא אמירה אחרת של הנשיא החדש ג'וזף עון, שהצהיר כי הביקור המדיני הראשון שיצא אליו בתפקידו הטרי יהיה לערב הסעודית. הוא צפוי לחתום שם על עשרות הסכמים הנוגעים לכלכלה וביטחון. "ערב הסעודית מצטיירת כמנצחת הגדולה במזרח התיכון", הסבירה לפיינשיאל טיימס לינה ח'טיב, מומחית מבית צ'טהם בלונדון, "השינויים הגדולים בלבנון ובסוריה מדגישים את התפקיד המרכזי שריאד משחקת כעת באזור. שתי המדינות לא יוכלו לבצע את השינויים הללו ללא תמיכה סעודית".

בתקופה הקרובה תצטרך הממלכה לבחון את היציבות בשתי המדינות, ובעקבות כך לווסת את היקף המעורבות וההשקעות שלה בלבנון ובסוריה. אם הממשלה החדשה בדמשק תשרוד ותפתח את המדינה, אם הפסקת האש בלבנון תחזיק מעמד ללא עימותים בין צה"ל לחיזבאללה תיוודע לכך חשיבות יתרה מבחינתה של ריאד. האופן שבו חיפה צבא לבנון על כניסת גורמים עוינים לדרום לבנון בתחילת השבוע, למשל, היה סימן לא רצוי. אף שגם סעודיה תמכה ביציאת צה"ל מדרום לבנון, עון, כמפקד הצבא לשעבר, אמור לדעת לרסן את החיילים הלבנונים, ולא לערב אותם גם בעקיפין בלחימה מול ישראל.

האינטרס של ריאד בהקשר זה דומה לרצון בוושינגטון: למנוע מסוריה ומלבנון להתערב בסכסוכים אזוריים, ובפרט סביב המשך אפשרי למלחמה בעזה. במקביל, בשתי המדינות מעוניינים מאוד למנוע התבססות מחודשת של השפעת איראן ושלוחותיה.

ישראל מצידה צריכה להרגיש עידוד מהמעורבות הסעודית בשתי המדינות. חלון הזמן הזה, שבו בריאד מעוניינים לקדם את הנורמליזציה עם ישראל והסכם אסטרטגי עם ארה"ב, יאפשר אולי גיבוש מסגרת אזורית ונורמות חדשות. הסעודים אומנם ממשיכים להצהיר על רצונם בהתקדמות בסוגיה הפלסטינית בין אם מדובר באמירה שנועדה להרגיע את דעת הקהל במדינה, ובין אם זהו רצון אותנטי של שליטי הממלכה אך בירושלים רבים סבורים כי ניתן להגיע איתם לנוסחה שתתקבל על דעת כל הצדדים.

מכל מקום, כל התחזקות אזורית של הסעודים עדיפה כיום עשרות מונים על כניסתם לזירה של

גורמים אחרים ודאי אם מדובר באיראן או בנציגים אחרים של הציר השיעי. אבל הדברים נכונים גם ביחס לשחקנים סונים "מתונים" אחרים באזור, כגון קטר או טורקיה שרק אתמול הצהיר נשיאה ארדואן על תמיכתו ב"רוח ההתנגדות" שהפגין חמאס במלחמה נגד ישראל.

מבחינת ישראל, כל עוד הרחבת ההשפעה הסעודית לא מתנגשת עם האינטרסים הביטחוניים שלנו, חשוב דווקא לעודד את המעורבות הסעודית בלבנון ובסוריה. בכל מקרה יש לעודד את ההידברות והמשא ומתן עם גורמים כמוה, במקום להמשיך לקדם את השיח בזירה הפלסטינית או האזורית מול מדינות כמו קטר, שעד כה תמכה בחמאס ובטרור שהוא מייצר. מכיוון שהאינטרס הזה עולה בקנה אחד עם החזון של הנשיא טראמפ, ישראל יכולה רק להרוויח ממצב כזה.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 02.02.2025.